

IV

АТАНАС СТАМАТОВ (София)

ЮБИЛЕЙНО ЗА БЪЛГАРСКАТА ФИЛОСОФСКА МЕДИЕВИСТИКА

Уважаеми дами и господа,
Скъпи гости, колеги, приятели!

Благодаря на организаторите за отправената ми покана като историк на българската философска култура да представя в резюме възловите моменти от развоя на философската медиевистика в България, но по силата на обстоятелствата за случилото се през последните три десетилетия ще говоря и като свидетел¹.

* * *

И така – сякаш всичко започва преди 112 години! През зимното полугодие на учебната 1902/1903 година проф. Иван Георгов чете първия у нас академичен курс по история на средновековната философия. Запазените 52 страници с калиграфски изпълнени записки по курса свидетелствуват, че е обхващал едрите проблеми и типични интерпретации, представени чрез най-ярките имена на християнската, ислямската (арабската) и юдейската философски традиции. Структурата на изложението подсказва, че за „гръбнак“ на курса е послу-

---

¹ Текстът е представен като основен доклад на „Юбилей. Сесия посветена на 30-годишнината на Лятната школа по философска медиевистика в Елена, 25 години от създаването на дисциплината Философия на Средновековието и Ренесанса и 20 години от появата на алманаха Архив за средновековна философия и култура“ (1 декември 2014 г., София).

жила вече добилата статут на справочно издание „История на философията“ на Фр. Юбервег. Проф. Георгов си поставя амбициозната цел да представи пред „българската младеж“ в пълнота разгръщането на историко-философския процес и този лекционен курс е бил една от крачките към осъществяването на неговия проект.

След тридесет и три годишна пауза, чрез проф. Иван Саръилиев - наследник на проф. Георгов като титуляр на катедрата по история на философията, академичната ни философия отново се обръща към спецификата на средновековната философска култура. През лятното полугодие на уч. 1935/36 г. и зимното на уч. 1936/37 г. той обявява и чете курс озаглавен „История на философията през средните векове“. Съхраняваният понастоящем в архива на НБУ ръкопис на лекционния курс показва, че е подготвен предимно по коментарни текстове на Етиен Жилсон.

През 50/60-те години на миналия век проф. Цеко Торбов работи върху обемист ръкопис „История на античната и средновековна философия“. Текстът е отпечатан чак в 1996 г. и е преди всичко историографско свидетелство за равнището и стила на философстване отпреди половин век.

В „годините на социализма“ проф. Ради Радев отделяше две лекции в края на курса по антична философия и ги посвещаваше на средновековната философска култура проблемно фокусирана около проекциите на перипатетизма в нея. Тази предпочитана от него „оптика“ видимо го е мотивирала и за изследванията „Из история на арабската философия“ (1966), уводната част към „Критика на неотомизма“ (1970), „Латинският Аристотел. Пиер Абелар – живот и дело“ (1982).

Вижда се, че през годините интересът към философско-медиевистичната проблематика у нас е бил спорадичен и е провокиран било от стремежа на автора да изложи в пълнота предмета на своята научна специалност (Ив. Георгов и Ив. Саръилиев), било да проследи развоя на идеите, на които е посветил научноизследователската си дейност (Р. Радев).

* * *

Хиляда деветстотин осемдесет и четвърта! За по-кратко: контекст - почти „по Оруел“. Няма „перестройка“ - няма „переструквка“! По това време да се посветиш на философско-медиевистични занимания е определено ненавременно; с оглед на евентуално „кариерно развитие“ - безнадеждно; спрямо казионната идеология – дори зловредно!

Хиляда деветстотин осемдесет и четвърта! Участниците в Международната младежка научна конференция на тема „Маркс и проблемът за всекидневието“ представят своите виждания и дебатираат по тях почти денонощно. Стремешът е да се улови „катадневното“, „човешко лице“ на марксизма; да се изправи социалната практика „пред съда“ на „автентичната Марксва теория“. На мода е „младият Маркс“. Казано с езика на епохата - „кипи упорит съзидателен труд“! Можем да си представим как на този фон е прозвучал текстът на Цочо Бояджиев „Чуждата земя“ като конструктивен елемент на средновековната култура“. През лятото на същата година, след като в предходната вече е прочел първия си специализиран курс по средновековна философия, посветен на Пиер Абелар и сякаш следвайки нормите на онази епоха, Цочо Бояджиев – като същински „магистър“ - отвежда своите първи съмишленици и ученици в гр. Елена, за да могат в тази „чужда“ за казионния академизъм земя свободно да четат и коментират средновековни текстове. Звучи романтично, нали! И меко казано – доволно несериозно - преценено от една идеологически издържана тогава гледна точка. Само през тази година обаче, „схоларите“ в Елена някак неусетно вече са минали поне в два пункта отвъд всичко сторено до момента.

Осъществени са първите продуктивни опити за разгръщане на историко-философските изследвания в тематичното поле и на културната антропология.

Консолидира се неформална общност от съмишленици, сред които по силата на вече казаното попадат не само специалисти от областта на философията, но и класически филолози, историци, културолози, теолози, представители на дру-

ги сфери от хуманитаристиката, което гарантира интердисциплинарността на подхода към третираната проблематика.

Общностният дух и професионално високото ниво на водените дискусии мотивират колеги и от други области на философското знание да участвуват в семинарите на Елена. През годините свои идеи там споделят Любен Сивилов, Витан Стефанов, Недялка Видева, Мария Димитрова, Стилиян Йотов, Димитър Вацов, Петър Горанов и др. Постепенно обаче се обособява един малък кръг от постоянни участници, които трайно свързват професионалния си път с развитието на философската медиевистика у нас – освен Цочо Бояджиев това са Георги Каприев, Калин Янакиев, Олег Георгиев. Към тях отпосле се приобщава и Иван Христов. Днес, три десетилетия по-късно, семинарът в гр. Елена е важна част не само от българския, но и от международния медиевистичен календар. От 2001 г. периодично се провежда с международно участие, а през 2008 и 2014 г. е част от програмата на Европейския висш колеж по антична и средновековна философия (E.G.S.A.M.P.), учреден през 2006 г. с участието на институти и катедри от университетите в Амстердам, Бари, Берлин, Бон, Вюрцбург, Кембридж, Кьолн, Лайден, Лече, Лувен, Милано, Нюкастъл, Неймеген, Париж, Пиза, Рим, Скопие, София, Тренто, Фрайбург.

Едва ли би било възможно провеждането на Европейското докторантско училище в гр. Елена без разгърнато присъствие на философската медиевистика в академичния курикулум. Преди четвърт век, веднага след демократичните промени, започва подготовката и от есента на 1990 г. стартира като редовна учебна дисциплина курсът по „Философия на Средновековието и Ренесанса“ с титуляр Цочо Бояджиев и асистент Георги Каприев. Понастоящем титуляр на дисциплината е Г. Каприев. Доскоро негов асистент беше Тодор Тодоров, а след хабилитирането му за доцент упражнението се водят от Александра Докова. В учебните планове на различни университетски специалности трайно присъстват дисциплините: „Византийска философия“ (проф. Г. Каприев) – първи – от 1999 г. – в световната медиевистична педагогическа практика

пълен курс върху византийската философска култура; „Културна антропология на европейската средновековие“ (проф. Ц. Бояджиев); „Християнска философия“ (доц. Ив. Христов); „Средновековието и свободните изкуства“ (проф. О. Георгиев); „История на средновековната култура“ (проф. К. Янакиев); „Философия на арабското средновековие“ (доц. Т. Тодоров) и др.

По същото време започва издаването и на преводната поредица „*Bibliotheca Christiana*“. Чрез нея националната философска култура получава пряк достъп до изворите на християнската философска традиция. От 1994 г. излиза и алманахът „*Архив за средновековна философия и култура*“, първоначално „стъкмяван“ и издаван – ако ми бъде позволено клишетото – от „обичайно заподозрените“ Цочо Бояджиев и Георги Каприев. Към тях по-късно се присъединяват Андреас Шпеер и Олег Георгиев. Буквално преди няколко месеца излезе от печат т. XX на алманаха. Общо в алманаха са публикувани 234 авторски и 49 преводни текста. Скромната цел, която си поставят създателите е да учредят печатен орган, който да интегрира творческия потенциал на философската медиевистика у нас, но оформилата се около него общност постепенно самобитно се вписва в медиевистичните среди и става разпознаваема за специалистите-медиевисти в Европа и света. След като през 1999 г. в София се провежда годишната конференция на Международното общество за изследване на средновековната философия (S.I.E.P.M.) по темата „Рецепцията на Дионисий през Средновековието“, европейските партньори – отчитайки своеобразния подход на българските си колеги към третираните проблеми – започват да ги определят като „българската школа по философска медиевистика“. Концептуално тя се консолидира около интереса на българските медиевисти „не към живото, а към мъртвото в средновековната философия“, което гарантира разчитането на средновековната култура в собствената ѝ мяра и специфика. На второ място идва стремежът им към „опосредяващо превеждане“ между двете големи културни сфери в средновековна християнска Европа – латинския Запад и ортодоксалния Изток. Компа-

ративните (сравнителни) изследвания и културологичният подход са обичайните маркери за „българското“ присъствие във философската медиевистика. С акредитирането на магистърска програма и учредяването на Институт по средновековна философия и култура през 2000 година беше доизграден институционалният облик на българската философска медиевистика. За петнадесетте години на съществуването си Институтът осъществи редица изследователски програми със сродни центрове към университетите в Кьолн, Берлин, Вюрцбург, Бохум, Лувен, Лувен-ла-Ньов, Бостън, Нотр Дам, Петербург, Порто, Патра и др. Благодарение съпричастността на колеги и институции от Европа като проф. Андреас Шпелер, проф. Фриц Вагнер, издателство „Brill“, фондация „Александър фон Хумболд“, ДААД и др., основно чрез дарения бе създадена специализирана библиотека към Института с над 3500 тома оригинална и преводна литература, която е най-голямата и представителна „органична“ сбирка по философска медиевистика у нас.

Постепенно към „първопроходците“ започват да се приобщават и по-млади колеги като Тони Николов, Тодор Тодоров - изследователи с изявен интерес и подчертан вкус към средновековната философия. За укрепването на школата и мащаба на присъствието ѝ в културния ни живот обаче ключова роля изигра магистърската програма по средновековна философия и култура. Предлаганата в нея високоспециализирана подготовка спечели за каузата на медиевистиката десетки млади хора не само от България. Почти дузина от тях докторираха и вече правят академична кариера у нас и зад граница. С риск да пропусна нечие име ще спомена Гергана Динева, Смилен Марков (докторира в Кьолн), Евелина Митева (докторантури в София и Бари), Мария Ванева, Ива Манова (докторира в освен в България и в Падуа – Италия), Невена Димитрова, Сергей Стефанов, Георги Петков, Милан Джорджевич (докторира в Кьолн, вече доцент в Скопския университет). Към това второ поколение медиевисти принадлежат още Дивна Манолова, Мартин Осиковски, Владимир Маринов, Александра Докова и др.

Ако се обърнем към изминалите години ще констатираме, че от тази буквално една шепа хора е извършена колосална по обем и неоченима за развитието на философската ни култура работа. Преведени са основополагащи за европейската средновековна философска традиция текстове на Тертулиан, Аврелий Августин, Боеций, Псевдо-Дионисий Ареопагит, Григорий Назиански, Григорий Нисийски, Василий Велики, Максим Исповедник, Немезий от Емеса, Ериугена, патр. Фотий, Боеций от Дания, Анселм от Кентърбъри, Бернар от Шартр, Анселм Хавелбергски, Тома от Аквино, Майстер Екхарт, Робърт Гросетест, Григорий Палама, Михаил Псел, Джон Дънс Скот, Уилям Окам, Николай от Куза, Пиер Абелар, Гийом от Конш, Тиери от Шартр, Хонорий Августодунски, Бонавентура, Сигер от Брабанд, Фредегизий от Тур, Хуго от Сен Виктор, Йоан Дамаскин, Евагрий Понтийски, Димитрий Кидонис, Филотей Кокин; от епохата на възраждането – Марсилио Фичино, Джовани Пико делла Мирандола, Лоренцо Вала, Пиетро Помпонаци и т.н. В превод са представени и водещи изследователи като Волфганг Клуksen, Алберт Цимерман, Ян Артсен, Карлос Стил, Ханс Герхард Зенгер, Ваутер Хорис, а също и класически пропедевтични текстове като „Християнската философия“ на Етиен Жилсон, Филотеус Бьонер и „Философия на Средновековието“ от Рихард Хайнцман.

В една юбилейна паметна записка не е нужно, а и едва ли е възможно да бъдат изброени всички преведени автори. Но ако човек дори веднъж се е „упражнявал“ в издателска дейност знае за какво става дума – да подбереш текст, да намериш квалифициран преводач или сам да го преведеш, да редактираш превода, да убедиш издателя, че този „некомерсиален“ текст е стратегически важен за българската култура, а когато се налага да потърсиш средства или да дариш за издаването му и дори да организираш неговото разпространение. И така за десетки автори! Не ще правя опит за изброяване имената на преводачите, но приносът на Цочо Бояджиев като преводач няма как да бъде подминат. Чрез неговите преводи във философската ни култура се вписват автори като Хонорий Августодунски, Аврелий Августин, Цезарий от Хайстербах, Пиер

Абелар, Гийом от Конш, Тиери от Шартр, Бонавентура, Сигер от Брабант, Одон Ригалдус, Марсилио Фичино, Николай от Куза, Пиетро Помпонаци, Псевдо-Дионисий Ареопагит, Димитрий Кидонис и т.н., а преводите му на Тома от Аквино (*Сума на теологията*, *Сума против езичниците*, *Философски трактати*), струва ми се, са без аналог в историята на медиевистиката.

Създадена е институционална структура и специализиран печатен орган, обслужващи изследователската и образователна дейност в областта на философската медиевистика. Обучени са висококвалифицирани специалисти, умело нюансиращи в творчеството си парадигмалното ядро на школата – проблем, който заслужава специално внимание. На лице са нужните предпоставки българската философска медиевистика уверено да продължи пътя си към своето „акме“.

Стореното не остана незабелязано и както често се случва у нас европейската колегия първа засвидетелствува признанието си към българската философска медиевистика. Цочо Бояджиев, Георги Каприев, Олег Георгиев, Калин Янакиев, Иван Христов, Тони Николов, Смилен Марков и Гергана Динева бяха приети за членове на Международното общество за изследване на средновековната философия (S.I.E.P.M.), а от 2002 г. до 2012 г. Георги Каприев беше президент на комисия „Византийска философия“ към тази организация. Освен това, Цочо Бояджиев бе избран за член на Европейската академия на науките и изкуствата (Виена), на Ерфуртската академия на науките, на Международното Платоново общество, на Берлинското научно общество, а от 1996 г. е включен в четиричленния борд на авторитетната монографична поредица „*Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters*“ - на издателство Brill (Лайден-Бостън-Кьолн). За какво друго, ако не за признание и доверие, говори фактът, че томът „*Византийска философия*“ в четвъртото издание на „Юбервег“ се списва при съставителството и под редакцията на Георги Каприев, а сред общо четиримата автори на тома са той и Ц. Бояджиев?

Логично е, разбира се, да си зададем и въпроса – какво дава на националната ни философска култура медиевистиката? Накъсо:

Първо – дава концептуална пълнота и качество на идеологически фрагментираното до преди тридесет години историко-философско и по-общо хуманитарно знание. Днес курсове по средновековна философия има в учебните програми на всички университети, обучаващи студенти по специалност „Философия“ и раздели в общите курсове по история на философията за неспециалисти.

Второ – екзистенциално дава „имунитет“ срещу рецидивите на ценностния релативизъм и в частност на нравственния, настанил се с неவிждан цинизъм в публичния ни живот през последните десетилетия.

Трето – от всички дисциплинарни направления медиевистиката дава най-значими резултати в посока на философската ни реинтеграция в Европа. Особена заслуга за това имат Цочо Бояджиев и Георги Каприев, „утъпкали“ пътя за не един колега към водещите университетски центрове по философска медиевистика.

* * *

Накрая позволете ми да честитя юбилеите на всички „участници в делото“, да им пожелаем здраве, творческо вдъхновение, а на младите и да преумножат постигнатото от техните учители!

Благодаря за вниманието!